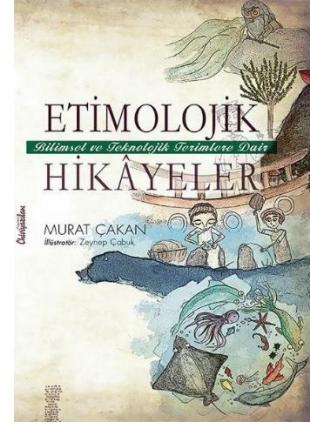

Bilimsel ve Teknolojik Terimlere Dair Etimolojik Hikâyeler (2017)

Murat Çakan
Chiviyazıları Yayınevi
56 sayfa
ISBN: 978-605-4959-82-2

Değerlendiren:
İsmail Yaman
Ondokuz Mayıs University, Turkey
ismail.yaman@omu.edu.tr

Dillerde keyfilik veya nedensizlik (artibrariness) ilkesi vardır, özellikle de sözcükler bağlamında. Ancak bu ilke sözcüğün kökenine erişemediğimizde ortaya çıkan durumu açıklar; etimolojik olarak izini sürebildiğimiz sözcükler veya kavramlar için bu durum geçerli değildir. Örneğin İngilizce’de neden mavi renk için *red* veya *green* gibi harf bileşiminin değil de *blue* kelimesinin kullanıldığını tam olarak bilemeyiz. Aynı şekilde, kulak için neden *nose* ya da *eye* değil de *ear* dendiğini de açıklayamayız. İşte tam bu noktada deriz ki dil keyfilik özelliği taşır. Ancak, İngilizce’deki *computer* veya Türkçe karşılığı *bilgisayar* kavramlarının neden söz konusu kelimelerle adlandırıldığını anlayabiliriz. Gösterge ve gönderge arasındaki bu anlaşılır ilişki bazen sözcükler biçimsel (morfolojik) açıdan incelendiğinde bazen de etimolojik hikâyelerini öğrendiğimizde kendini belli eder. Özellikle etimolojik geçmiş bu bağlamda büyük önem arz etmektedir. *Bilimsel ve Teknolojik Terimlere Dair Etimolojik Hikâyeler* 60 bilimsel ve teknolojik kavramı etimolojik boyutlarıyla ele almaktadır. Kitabın arka kapağında yer verilen alıntı kitabın ortaya çıkış mantığını çok güzel özetliyor aslında: “Kelimeler paylaşılan, kolektif anılara ait sembollerdir. Ben bir kelime kullandığımda, sizin o kelimenin neyi çağrıştırdığına dair bir tecrübeniz olması gerekir. Yoksa o kelime size hiçbir şey söylemez” (Borges).

Kitapta değinilen kavramlar çoğunlukla Türkçenin İngilizce, Arapça, Fransızca, Yunanca ve Latince gibi dillerle olan ilişkileri sonucu dilimize kazandırılmış kelimelerden oluşmaktadır. Kitabın teması bilimsel ve teknolojik alan olduğu için etimolojisi incelenen kavramlar *petrol*, *telgraf*, *sempozyum*, *robot*, *atom*, *helyum*, *Google*, *evreka*, *bluetooth* gibi örneklerden oluşmaktadır. Kitaptaki bazı bilgiler oldukça şaşırtıcı; bu da bazı şeyleri sorgulamaya yönelik bir farkındalık kazandırıyor okuyucuya. Örneğin, *Google* bugün milyon değil milyarların kullandığı bir arama motoru. İnsanlar kafasına takılan küçük büyük her soruyu *Google*’a soruyor ve bu da onu kullanılan günlük dilin ayrılmaz bir parçası haline getirmiş durumda. Öyle ki, İngilizce’de *googleable*, *nongoogleable*, *google-proof* gibi sözcükler türetilmiş ve her gün milyonlar tarafından kullanılıyor bu sözcükler. Peki, Türkiye’de de çok yaygın olarak kullandığımız bu ismin anlamını veya nereden geldiğini biliyor muyuz? Kitapta da bahsedildiği gibi (s. 30), şirket *Google* ismini sayısız miktarda bilgiyi insanların erişimine sunma iddiasını yansıtmak için matematikte özel bir sayı olan *googol* (10^{100}) kelimesinden türetmiştir. Etimolojik hikâyesi oldukça şaşırtıcı olan diğer bir teknolojik terim ise *bluetooth*. Yazar, 90’lı yıllarda Intel’de çalışan Jim Kardach isimli mühendisin 10. yüzyılda yaşamış olan Danimarka kralı Herald’dan okuduğu bir kitap sayesinde esinlenip kralın lakabı olan “Mavi Dişli Herald”dan ürettiği yeni teknolojiye (*bluetooth*) bu ismi nasıl aktardığını oldukça güzel bir dille anlatıyor (s. 43).

Dikkatimi çeken bir diğer ilginç etimolojik hikâye ise *kanser* (İng. *cancer*) kelimesinin aslında Latince yengeç anlamına gelen *cancer* kelimesinden gelmesi ve bu ikili arasındaki ilişkinin ta milattan önce

yapılan hastalığın adeta bir yengeç gibi bedeni sıkıp kıskaca aldığı tespitine dayanmasıdır (s. 51). İlginç bir hikâye de *atom* ile ilgili anlatılıyor kitapta (s. 24). Kökeni Yunanca olan bu kelime milattan önce tespit edilmiş maddenin bölünemeyen en küçük parçasını ifade etmek için kullanılmıştı. Zaten *a-* olumsuzluk ön eki kelimenin taşıdığı *bölünemez* anlamını açıkça gösteriyor. Ancak yıllar sonra atomun da bölünebildiği ortaya çıkıyor ama ihtiva ettiği anlamsal çelişkiye rağmen *atom* kelimesi hâlâ kullanılıyor. Çünkü etimolojik serüven sözcüğün güncel kullanım anlamı ve mantığı ile köken anlamı ve mantığını birbirinden uzaklaştırıyor. Dolayısıyla, biz de herhangi bir çelişki hissetmiyoruz.

Kitapta kategorik olarak diğerlerinden farklı değerlendirilmesi gereken tek başlık *devedikeni*. Bunun haricinde işlenen bütün kavramlar diğer dillerden Türkçeye geçmiş sözcüklerden oluşuyor. Dolayısıyla, etimolojik hikâyeleri biçimsel çözümlenmelerle ortaya çıkarılmış. Fakat bu bitkiye neden *devedikeni* dendiğini Arap kültürüne ait bu hayvanın dikenli olduğunu ve ağzını kanattığını bile bile bu bitkiyi iştahla ve zevkle yemesine bağlıyor kitap. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere söz konusu bitki ve onu tanımlayan sözcük arasında anlaşılması kolay bir bağ ortaya konuluyor.

Bilimsel ve Teknolojik Terimlere Dair Etimolojik Hikâyeler daha ilk bakışta güzel kapak tasarımı ve zarıflığı ile albenisi yüksek bir kitap olarak karşımıza çıkıyor. Sayfaları çevirdikçe kapaktaki görseller tadında pek çok çizimin etimolojik hikâyesi açıklanan başlıklara eşlik ettiğini görüyoruz. Sadece görseller bile etimolojik öykülere dair önemli ipuçları veriyor okuyucuya. Hikâyelere gelince, yazar oldukça samimi ve yalın bir dil benimsiyor. Gereksiz laf kalabalığından sakınıp doğrudan öze değinmeyi yeğliyor. Yazarın dil veya edebiyat alanından değil de teknik bir alandan geliyor olması bu başarılı üslubu daha da değerli hale getiriyor. Tüm bunlar 56 sayfalık masal tadındaki bu şirin kitabı tek seferde merak içinde okunacak bir esere dönüştürüyor.

Etimoloji riskli bir alandır. Herhangi bir şeyin kökenine ilişkin tek yönlü bilgi vermek diğer ihtimalleri göz ardı etmek demektir. Bu durumun bilincinde olan yazar bazı başlıklarda tek değil birden fazla etimolojik ihtimalden bahsetmiştir. Örneğin *nylon* başlığı altında (s. 41) üç farklı seçenekten bahsediyor yazar. Alternatif hikâyeleri ortaya koyduktan sonra ise hangisinin mantığa daha uygun olduğunu kendisi yorumluyor.

Kitabın artılarının yanında birkaç eksi noktasını da ifade etmek gerekiyor. Birincisi, başlıklar alfabetik sıraya göre gitmiyor. Kitabın arkasındaki dizin kısmı bu bağlamda birazcık yardımcı olmasına rağmen bu durum okurun başlıklar arası geçişte biraz kafa karışıklığı yaşamasına sebep oluyor. İkincisi, kitapta etimolojik hikâyesine değinilen kavram sayısı biraz daha artırılabilirdi. Sanki okuyucunun tadı damağında kalıyor biraz. Yani doyumluk değil de tadımlık bir kitap izlenimi alabilir okuyucu. Belki yazar ikinci bir kitap çalışması yapıp kapsamı bir nebze daha genişletebilir. Gözüme çarpan son husus ise sözcüklerin yazımında dilsel açıdan bir tutarsızlık olması. Örneğin, *akademi, lise, telgraf, kanser, sempozyum* gibi ödünçleme kelimeler Türkçedeki şekilleriyle yazılıyken *nylon* ve *whisky* gibi kelimeler İngilizcedeki halleriyle yazılmış. Bu husus da ana okuyucu kitlesi Türkler olan bir kitap için başlıksal anlamda bir tutarsızlık ortaya koyuyor.

Kitabı, bahsettiğim artı ve eksileri göz önüne alarak dil ile ilgilenen veya etimolojiye meraklı okuyucular için oldukça bilgilendirici ve de şaşırtıcı bir eser olarak değerlendiriyorum. Hatta içindeki bazı hikâyeler zaman zaman kendini tekrar okutturacak türden. Bu yüzden kitaplığımızda bulunması oldukça yararlı olacaktır.